

Євген Мошков — колектор зоологічних колекцій, дослідник екофізіології ссавців і птахів

Ігор Загороднюк, Євгенія Улюра

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I., E. ULYURA. *Yevhen Moshkov, collector of zoological collections, researcher of mammalian and avian ecophysiology.* — An essay about a researcher whose beginnings are associated with the study of mammals and the gathering of zoological collections. In the post-war period, before entering Kyiv University (1945) and until the time of defending his dissertation (1953), he participated in expeditions and collected specimens, primarily rodents and bats. These collections have been preserved in NMNH, where his collections of hollow-nesting birds are also kept. The researcher worked on scientific topics under the supervision of Prof. B. Novykov, his dissertation was devoted to seasonal and age-related changes in the function of the thyroid gland in cattle. In subsequent years, he switched to studying similar changes in birds.

Біографічні деталі

Мошков Євген Олександрович народився 9 грудня 1923 р. в Харкові. Навчався в школі у 1935–1941 рр., у 1941 р. працював екскурсоводом Київського зоопарку. у 1941–1942 рр. курсант Київського військового училища зв'язку, у 1942–1943 рр. курси молодших лейтенантів, у 1943–1944 командир взводу протитанкових рушниць 4 Ударної армії. Інвалід війни. У 1944–1945 рр. — таксидерміст Інституту зоології АН УРСР (ІЗАН). Навчався на біолого-грунтового факультеті Київського університету у 1945–1950 рр.

У 09.1950–10.1953 аспірант ІЗАН, 1953 р. захистив дисертацію; працював там само на посаді мол. наук. сп. до 05.1959. У 1959–1987 рр. — ст. наук. сп. відділу фізіології розвитку НДІ фізіології КДУ. Паралельно викладав лекції зі спецкурсів для студентів біофаку КДУ. Став визнаним фахівцем у галузі нейроендокринології та сезонних ритмів сільськогосподарських тварин, мав звання старшого наукового співробітника. Вийшов на пенсію бл. 1983 р. (60 р.). Помер 1988 р., у віці 65 років, похований на Байковому цвинтарі.

Рис. 1. Євген Мошков. Фото 1983 р., ювілейне, з архіву кафедри цитології КНУ, за сприяння Л. Пазюк.

Ключові доробки в галузі теріології

Кандидатська дисертація мала назву «Сезонні та вікові зміни функції щитоподібної залози у великої рогатої худоби» (1953). дисертація явно за тематикою Б. Новикова, його керівника, який працював одночасно в КДУ та ІЗАН, тому найімовірніше дисертацію підготовлено в ІЗАН. У тому ж 1953 р. дослідник надрукував статтю в Працях ІЗАН про сезонні зміни екофізіологічних ознак у дятлів і повзиків (Мошков 1953), тобто дуплогніздових птахів. Власне, це пояснює й наявність в ННПМ колекцій дуплових кажанів, зокрема й вечірниць, зібраних 1953 р. на Хмельниччині (деталі далі)¹. Очевидно, дослідник був майстром у обслідуванні дуплистих дерев.

У фондах ННПМ є зібрані Є. Мошковым колекції ссавців 1944–1948 рр. з кількох локацій: Заворичі (Київщина), Свічківка (Черкащина), Майдан-Мординський (Хмельниччина), Маріуполь, Хомутівський степ (Донецчина). з цих даних можна припустити, що Є. Мошков у перші повоєнні роки (1944–1945), до університету, працював або в Заворичах (Заготхутро), або в Зоомузеї АН, і що його старт у зоології стався до вступу на біофак.

Зразки мишей описано в каталозі Muridae з фондів ННПМ [Шевченко & Золотухіна 2002]. У іншому випуску каталогу зоологічних колекцій ННПМ можна знайти відомості про зібраних них кажанів — нетопира лісового і кількох вечірниць [Шевченко & Золотухіна 2005]. Відомі зразки ссавців:

- 1) кажани: • *Pipistrellus nathusii*, 1 екз., с. Заворичи, Броварський р-н, Київська обл., 15.08.1944 (1ш); • *Myctalus noctula*, 2 екз., с. Майдан-Мординський, Вовковинецький р-н, Хмельницька обл., 12.07.1948 (2ш+2ч);
- 2) комахоїдні: • *Talpa europaea*, 7 екз., с. Заворичи, 7–11.08.1944 (7ш+4ч); • *Sorex araneus*, 2 екз., там само, 10–14.08.1944 (2ш);
- 4) гризуни (вивірковиді): • *Spermophilus pygmaeus*, 4 екз., [окол.] м. Маріуполь, Донецька обл., 27.05.1945, 05.06.1945 (4ш+1ч); • 2 екз., зап-к «Хомутівський Степ», Новоазовський р-н, Донецька обл., 27.05.1945, 03.06.1945 (2ш);
- 5) гризуни (мишовиді): • *Cricetus cricetus*, 1 екз., [окол.] м. Маріуполь, 03.06.1944 (1ш); • 2 екз., с. Заворичи, 08.08.1944 (2ш); • *Cricetulus migratorius*, 1 екз., с. Свічківка, Драбівський р-н, Черкаська обл., 09.09.1945 (1ш+1ч); • *Microtus arvalis* (s. l.), 66 екз., с. Заворичи, 08.08.1944 (1ш), 28.08–6.09.1944 (65ш+49ч); • 21 екз., с. Майдан Мординський, 23.10–06.11.1944 (20ш+13ч); • *Apodemus agrarius*, 1 екз., с. Заворичи, 10.08.1944 (1ш); • *Micromys minutus*, 1 екз., с. Заворичи, 11.08.1944 (1ш); • *Mus musculus*, 7 екз., с. Заворичи, 07–13.08.1944 (7ш+3ч); • 17 екз., с. Свічківка, 28.08–07.09.1944 (17ш+2ч).

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

В основі нарису — колекції з етикетковими даними, зібрані дослідником, його публікації та невелика довідка, навесні 2013 р. доступна на вікі-сервісі КНУ «Біологічний факультет» (Пазюк 2013)². На щастя, автор цього нарису Л. Пазюк відгукнулася і додала важливі деталі й фото.

¹ Його захоплення цими птахами пояснює нещодавнє (бл. 2021) виявлення в нерозібраних фондах ННПМ серії дятлів, яких треба пов'язати з Є. Мошковым (М. Головушкін, особ. повід.).

² Адреса сервісу: http://wiki.univ.kiev.ua/index.php?title=Біологічний_факультет [Пазюк 2013].

Після захисту дисертації і довіку продовжував займатися дослідженнями: в його доробку — 91 наукова праця за 1953–1978 рр. Більшість праць після дисертаційного часу присвячено регуляції росту, розвитку і сезонним змінам ендокринної системи хребетних, зокрема щитовидної залози у птахів [напр. Мошков 1953, 1970]¹. Окремим прикладним напрямком була розробка режимів інкубації та вирощування с.-г. птахів, зокрема індичок. Паралельно з дослідницькою роботою в КНУ читав такі спецкурси, як «Цитофізіологія клітини» та «Гістофізіологія нейроендокринної системи».

Ветеран Другої світової війни, мав статус інваліда ВВВ (травма коліна). Був приязним до колег, надто молоді, завжди переймався їхніми проблемами і не раз виручав «до зарплати» на критичні потреби (здоров'я, їжа, діти тощо). Його сім'я була з біологів, дружина була фахівцем з нижчих рослин. У старшому віці отримав відзнаку «Ветеран праці Київського університету» [Пазюк 2013]. В ІЗАН до 1975 р. працював його син Ю. Є. Мошков.

Подяки. Автори дякують М. Головушкіну за важливі коментарі щодо даних про колекції та Л. Прокопчук та Л. Пазюк за важливі підказки про науковця.

Література

- Мошков, Е. А. 1953. Сезонные изменения функции щитовидной железы, веса тела и отдельных органов у большого пестрого дятла и поползня. *Труды Института зоологии АН УССР*, **10**: 124–135.
- Мошков, Е. А. 1970. Нейросекреторная активность гипоталамуса птиц на протяжении суток в различные сезоны года. В кн.: Богач, П. Г. (ред.). *Проблемы физиологии гипоталамуса. Выпуск 4*. Издательство Киевского университета, Киев, 54–60.
- Пазюк, Л. М. 2013. Мошков Євген Олександрович. *Вебсайт «Біологічний факультет»*. КНУ імені Тараса Шевченка, Київ, online: <http://wiki.univ.kiev.ua/index.php>
- Шевченко, Л. С., С. И. Золотухина. 2002. *Млекопитающие. Выпуск 1. Мышиные (Muridae)*. ННПМ НАН Украины, Киев, 1–217.
- Шевченко, Л. С., С. И. Золотухина. 2005. *Млекопитающие. Выпуск 2: Насекомоядные, рукокрылые, зайцеобразные, грызуны*. ННПМ НАНУ, Киев, 1–238.

Резюме

ЗАГОРОДНЮК, І., Є. УЛЮРА. Євген Мошков — колектор зоологічних колекцій, дослідник екофізіології ссавців і птахів. — Нарис про дослідника, старту якого пов'язані з вивченням ссавців і збором зоологічних колекцій. Випускник державного університету. У повоєнний період до вступу до Київського університету (1945) і до часу захисту дисертації (1953) бував у експедиціях і збирав колекційні зразки, насамперед гризунів і кажанів. Такі колекції збереглися в ННПМ, де також є його збори дуплогніздових птахів. Дослідник працював над науковими темами під керівництвом проф. Б. Новікова, його дисертація присвячена сезонним і віковим змінам функції щитоподібної залози у худоби. У подальші роки переключився на вивчення подібних яких у птахів.

¹ Його незмінним керівником був проф. Б. Новіков, у 1944–1956 рр. — завідувач лабораторії експериментальної морфології та заступник директора з наукової роботи ІЗАН.